

wymiany poglądów, udostępniania wyników badań oraz podjęcia dalszych przedsięwzięć naukowych. Przedstawione referaty zostaną opublikowane w monografii w podserii Socjologia Grup Dyspocyjnych w Wydawnictwie Uniwersytetu Wrocławskiego pt. *Zadania jednostek administracyjnych samorządu terytorialnego z wykorzystaniem potencjału grup dyspocyjnych w przewyżczeniu zagrożeń bezpieczeństwa publicznego*.

Jan Maciejewski,
Daria Hofman

„Polskie pogranicza w procesie przemian”. Sprawozdanie z konferencji

DOI: 10.19195/2083-7763.7.25

Przemiany na polskich pograniczach w ostatnim ćwierćwieczu należy kojarzyć ze znaczącymi wydarzeniami, które nie pozwalają sprowadzić się do wspólnego miana, bo każde z nich jest innego rodzaju. Mimo tego, wszystkie te wydarzenia dotyczą funkcji granic za sprawą których we wszystkich przypadkach kształtują się pogranicza. Wpierw rozkład bloku komunistycznego i pęknięcie pilnie strzeżonych granic, później stanowienie nowego ładu granicznego za sprawą Schengen i europeizmu, obecnie wyzwania spowodowane masowym napływem nielegalnych migrantów z licznymi (rzeczywistymi bądź jedynie wyobrażonymi) zagrożeniami, które po raz kolejny wywołują pytania o funkcje i charakter granic.

Te słowa wstępu, napisane przez prof. Zbigniewa Kurcza, zachęciły ponad 40 uczestników z Polski, Niemiec i Litwy do wzięcia udziału w czwartej już edycji konferencji „Polskie pogranicza w procesie przemian”, która odbyła się w dniach 24–25 maja 2016 roku na Uniwersytecie Wrocławskim. Konferencja została zorganizowana przez Instytut Socjologii UWr oraz Ośrodek Badań Regionalnych i Obszarów Pogranicza UWr we współpracy z Centrum Interdyscyplinarnych Studiów o Polsce Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta UWr oraz Sekcją Socjologii Etniczności PTS. Marszałek Województwa Dolnośląskiego objął konferencję honorowym patronatem, a Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej wsparła projekt finansowo.

Konferencja została uroczystie otwarta przez prof. dr hab. Adama Jezierskiego, prorektora ds. badań naukowych i współpracy z zagranicą UWr, prof. dr hab. Jerzego Juchnowskiego, dziekana Wydziału Nauk Społecznych UWr, Cezarego Przybylskiego, Marszałka Województwa Dolnośląskiego oraz prof. dr hab. Zbigniewa Kurcza, dyrektora Instytutu Socjologii. Wszyscy prelegenci podkreślali, że Uniwersytet Wrocławski jest ważnym miejscem dla spraw pogranicza. Dolny Śląsk rozwija współpracę z sąsiadami — Republiką Federalną Niemiec i Republiką Czeską. Ponadto we Wrocławiu pielęgnowane jest dziedzictwo Lwowa. Uniwersytet Wrocławski i miasto Wrocław wydają się zatem idealnym miejscem prowadzenia badań i dyskusji nad kwestiami granic i przemian na pograniczach.

Pierwszy panel — W stronę teorii — moderowała prof. dr hab. Maria Zielińska (Uniwersytet Zielonogórski). Kamil Bembnista (Leibniz Institut für Raumbezogene Sozialforschung, Berlin) przedstawił projekt, którego celem jest zbadanie kulturowych

konstrukcji wokół tematu powodzi i zmian klimatycznych w filmie, literaturze, mediach w regionie Odry. Następnie prof. dr hab. Zbigniew Kurcz (Uniwersytet Wrocławski) w referacie *Przestępczość na pograniczach. Od zachowań problematycznych po czyny karalne* wskazał, że zachowania moralnie naganne i problematyczne mogą być różnie oceniane w zależności od obowiązującego porządku aksjonormatywnego, a także od naczelnych norm i wartości przyjętych w danym społeczeństwie. Profesor dr hab. Jochen Roose i dr Elżbieta Opiłowska (Centrum im. W. Brandta UWrocław/OBROP) skupili się na transnarodowych stylach życia na pograniczach wewnątrz Unii Europejskiej, podkreślając, że na praktyki transnarodowe wpływają bliskość kulturowa, rozbudowana infrastruktura i bariera językowa. Ulrike Kaden (Uniwersytet Lipski) w swoim wystąpieniu wzięła pod lupę konceptualizację przestrzeni na przykładzie euroregionów.

W drugim panelu — Pogranicze zachodnie — moderowanym przez prof. dr hab. Andrzeja Saksona (Instytut Zachodni), problematyka granic analizowana była z perspektywy interdyscyplinarnej. Problemy dotyczyły badań empirycznych, kwestii prawnych i rozważań teoretycznych. Celestyna Górczyńska-Owsianko (Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego) wskazała na ważność współpracy transgranicznej w perspektywie procesu regionalizacji oraz na rolę funduszy europejskich jako katalizatora projektów ponadgranicznych. Doktor Marcin Tujdowski, analizując stosunki polsko-niemieckie, wskazał na rozbieżności stanowisk w polityce migracyjnej i polityce energetycznej na pograniczu oraz na dominację narodowych interesów. Peter Ulrich (Uniwersytet Europejski Viadrina) analizował transgraniczne struktury zarządzania na obszarze pogranicza polsko-niemieckiego, ze szczególnym uwzględnieniem wybranego przypadku w postaci planowanego Europejskiego Ugrupowania Współpracy TransOderana EUWT. W swoim wystąpieniu przedstawił strukturę członków oraz strategię i sposoby zarządzania instytucjonalnego. Anna Steinkamp (Uniwersytet Europejski Viadrina), opierając się na wywiadach pogłębionych z prezesami znaczących firm produkcyjnych z polsko-niemieckiego pogranicza, analizowała, w jakim zakresie bliskość granicy jest czynnikiem pomagającym zaistnieć na rynkach zagranicznych oraz czy polsko-niemieckie pogranicze może być zaliczane do niematerialnych strategicznych zasobów firmy w świetle teorii zasobowej. Z przedstawionych wyników badań wyłania się wniosek, że lokalizacja firmy na polsko-niemieckim pograniczu może nie mieć żadnego wpływu na jej kondycję, a wtedy efekt pogranicza nie występuje. Doktor Dorota Szaban i dr Krzysztof Lisowski (Uniwersytet Zielonogórski) na podstawie własnych badań empirycznych analizowali potencjał rozwojowy powiatów zachodniego pogranicza Polski, ukazując ich zróżnicowanie i podobieństwa wynikające głównie z uwarunkowań endogennych. Panel zakończył referat Dominika Gersta (Uniwersytet Europejski Viadrina) na temat wiedzy o granicach w polsko-niemieckim obszarze bezpieczeństwa. W dyskusji podsumowującej uczestnicy konferencji poruszyli temat przestępczości na pograniczach oraz infrastruktury kolejowej, która bezpośrednio wpływa na kontakty transgraniczne.

W trzecim panelu — Pogranicze zachodnie (2) — który moderował prof. dr hab. Jochen Roose (Centrum im. W. Brandta/OBROP), kontynuowano tematykę pogranicza polsko-niemieckiego. Doktor Kamilla Dolińska i dr Natalia Niedźwiecka-Iwańczak (Uniwersytet Wrocławski), opierając się na własnych badaniach empirycznych, porównały sytuację na pograniczu polsko-niemieckim z innymi pograniczami w świetle wyników Eurobarometru. W referacie skupiły się na kwestiach zaufania społecznego, aktywności transgranicznej

w wybranych obszarach życia społecznego oraz gotowości do kontaktu z sąsiadem żyjącym na pograniczu w różnych rolach społecznych. Doktor Bernadette Jonda (Uniwersytet Halle-Wittenberg) podjęła zagadnienie wpływu aktualnej polityki migracyjnej Niemiec na pogranicze polsko-niemieckie. Z kolei dr Robert Bartłomiejski (Uniwersytet Szczeciński) wskazał, że postawa antyimigracyjna wobec uchodźców połączyła interesy Niemców i Polaków, którzy wspólnie biorą udział w demonstracjach przeciwko uchodźcom w niemieckich regionach przygranicznych. Peter Wegenschimmel (Institute for East- and Southeast European Studies) podjął próbę analizy transformacji Międzyregionalnej Rady Związkowej Łąba-Nysa. Jego zdaniem wyzwania integracji europejskiej były katalizatorem ewolucji związków zawodowych w regionach przygranicznych, które aby wzmocnić swoją pozycję, zaczęły budować struktury ponadgraniczne. Panel zakończyło wystąpienie prof. dr hab. Andrzeja Saksona (Instytut Zachodni), który porównał pogranicze polsko-niemieckie i polsko-rosyjskie (Kaliningradzkie). Dyskusja podsumowująca skupiła się na kwestiach lokowania obozów dla uchodźców na terenach pogranicza oraz na znaczeniu zaufania społecznego w budowaniu relacji transgranicznych.

W czwartym panelu — Pogranicze południowe — moderowanym przez dr hab. Adama Bobryka (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlicach), podjęto kwestię przemiany i rozwoju współpracy na pograniczu polsko-czeskim i polsko-słowackim. Prof. dr hab. Halina Rusek (Uniwersytet Śląski) przedstawiła paradygmat pedagogiczny, który jest realizowany w edukacji między- i wielokulturowej. Następnie omówiła praktyczny aspekt działań pedagogicznych, model działań edukacyjnych, uwzględniający różne grupy kulturowe zamieszkujących w określonym środowisku, którego celem jest motywacja do aktywnego uczestnictwa w życiu tego środowiska. Justyna Pokojska (Uniwersytet Warszawski) przedstawiła współpracę na pograniczu polsko-słowackim w obszarze rzeki Dunajec, podkreślając, że wykształcił się tam specyficzny przykład wspólnoty. Rzeka Dunajec tworzyła wprawdzie barierę przestrzenną, natomiast nigdy nie stała się hermetyczną granicą uniemożliwiającą kontakty transgraniczne. Doktor hab. Stanisław Sorys (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie) analizował efekty współpracy transgranicznej w ramach programu Europejskiej Współpracy Terytorialnej. Doktor Marcin Dębicki (Uniwersytet Wrocławski) wskazał na „ubóstwo” połączeń kolejowych na pograniczu polsko-słowackim. Przedstawił charakterystykę połączeń ofert kolejowych, natężenie i charakter ruchu granicznego, które w dużym stopniu determinują przemieszczanie się i kontakty mieszkańców pogranicza. Doktor Mariusz Skrzypczyk (Wyższa Szkoła Medyczna w Kłodzku) analizował obraz pogranicza polsko-czeskiego w prasie lokalnej na przykładzie „Gazety Noworudzkiej” i „Noworudzianina”, stwierdzając, że jedynie niewielki odsetek artykułów odnosi się do wydarzeń po czeskiej stronie pogranicza. Z perspektywy praktyków Bartłomiej Bartniczak, Dyrektor Europejskiego Ugrupowania Współpracy Terytorialnej NOVUM sp. z o.o., przedstawił historię i ideę powstania ugrupowania NOVUM jako nowego instrumentu współpracy terytorialnej na pograniczu polsko-czeskim. Wskazał przy tym na cztery główne obszary, w których rozwija się współpraca, a mianowicie turystyka i rekreacja, infrastruktura i środowisko naturalne, konkurencyjność i usługi publiczne oraz partnerstwo. Doktor Uta Bretschneider (Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde, Drezno) przedstawiła wyniki projektu badawczego „Strefy kontaktu. Praktyki kulturowe w niemiecko-czesko-polskim regionie przygranicznym”. Analizując inicjatywy kulturalne i społeczno-polityczne, badaczka argumentowała, że region przygraniczny jest „strefą kontaktu” oraz że jako kulturoznawczy ob-

szar badawczy ma wręcz niewyczerpany potencjał (jako przestrzeń przestępczości granicznej, handlu ulicznego i turystyki paliwowej czy też jako arena skrajnie prawicowej agitacji). W dyskusji podsumowującej poruszono dodatkowo temat wychowywania i edukacji dzieci dwujęzycznych w małżeństwach polsko-czeskich i polsko-niemieckich.

Drugi dzień konferencji odbył się w siedzibie Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. W. Brandta. Na początku dyrektor CSNE prof. dr hab. Krzysztof Ruchniewicz powitał uczestników spotkania i wskazał na projekty badawcze i publikacje przygotowane w jednostce, podejmujące tematykę pograniczy.

Obrady w panelu piątym — Pogranicze wschodnie (1) — moderowanym przez prof. dr. hab. Zbigniewa Kurcza, rozpoczął prof. dr hab. Tadeusz Popławski (Politechnika Białostocka) referatem na temat aktorów społecznych wobec wyzwań lokalnych na wschodnim pograniczu. Następnie dr hab. Sviatlana Sialverstava (Politechnika Białostocka) przedstawiła w historycznym ujęciu rozwój badań nad białorusko-polskim pograniczem. Intensywne zainteresowanie tym tematem nastąpiło dopiero po utworzeniu suwerennego państwa białoruskiego. W końcu lat dziewięćdziesiątych XX wieku największym na Białorusi centrum badań w tym zakresie stał się Grodzieński Uniwersytet Państwowy imienia Janki Kupały. Jednakże, jak stwierdziła badaczka, w zakresie etnologii, antropologii i socjologii analiza białorusko-polskiego pogranicza znajduje się na początkowym etapie. Nadal brakuje opracowań kultury materialnej mieszkańców terenów przygranicznych, zwyczajów, a pamięć historyczna ludności została przedstawiona jedynie fragmentarycznie. Doktor Dawid Błaszczak (Państwowa Szkoła Wyższa im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej), opierając się na teorii sieci, dokonał analizy powiązań Polski i Białorusi na podstawie wybranych inicjatyw współpracy transgranicznej. Przy pomocy wskaźników sieciowych, takich jak: gęstość, centralność sieci, stopień węzła, most, broker sieci, słabe i silne powiązania, określił strukturę i dynamikę relacji zachodzących na pograniczu polsko-białoruskim. Panel zakończył referat dr. hab. Adama Bobryka (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlicach) na temat obrazu pogranicza polsko-białoruskiego w tygodniku „Słowo Podlasia”. Według referenta tygodnik ten stanowi swoistą kronikę życia lokalnych społeczności oraz forum wymiany myśli.

W panelu szóstym — Pogranicze Wschodnie (2) — który moderował prof. dr hab. Tadeusz Popławski (Politechnika Białostocka), jako pierwszy referat wygłosił prof. dr hab. Bogusław Grużewski (Instytut Badań Rynku Pracy LCBS w Wilnie) na temat zmian społeczno-demograficznych w regionach przygranicznych polsko-litewskiego pogranicza. Analiza danych statystycznych pokazuje niekorzystne trendy demograficzne w tym rejonie. Duży odływ ludności zanotowano w takich litewskich miastach, jak Kaunas, Klaipėda, Šiauliai i Panevėžys. Dlatego też, jak podkreślił prof. Grużewski, w regionach o słabym zaludnieniu potrzebna jest intensywna polityka regionalna, która wzmocniłaby atrakcyjność inwestycyjną na tych obszarach. Następnie prof. dr hab. Maria Zielińska (Uniwersytet Zielonogórski) przedstawiła wyniki badań międzykrajowych z 2015 roku w zakresie postrzegania znaczenia bliskości granicy przez polskich i ukraińskich studentów. W trzecim wystąpieniu dr hab. Dariusz Jurczak (Wyższa Szkoła Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie) skoncentrował się na społecznych determinantach bezpieczeństwa publicznego mieszkańców przygranicza warmińsko-mazurskiego, podkreślając, że dążenie do zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa na możliwie najwyższym poziomie jest istotnym elementem ludzkiej egzystencji traktowanej zarówno

jednostkowo, jak i zbiorowo. Według D. Jurczaka lokalny wymiar bezpieczeństwa stale zyskuje na znaczeniu, biorąc pod uwagę ogólne trendy społeczno-cywilizacyjne, w ramach których wśród dóbr chronionych coraz większą rangę osiągają wartości lokalne.

Konferencję zakończył panel siódmy — Mniejszości na pograniczu — który moderowała prof. dr hab. Halina Rusek (Uniwersytet Śląski). Doktora Małgorzata Budyta-Budzyńska (Collegium Civitas w Warszawie) podjęła się zadania analizy zmian prawno-instytucjonalnych w odniesieniu do mniejszości narodowych w Polsce w XXI wieku wobec aktywności środowiska litewskiego i białoruskiego. Na podstawie wywiadów przeprowadzonych w 2014 roku z liderami i działaczami obu mniejszości stwierdziła, że ustawa o mniejszościach narodowych, przyjęta w Polsce w 2005 roku, jest dobrze oceniana przez liderów mniejszości. Natomiast napięcia narodowościowe koncentrują się obecnie wokół pamięci zbiorowej dotyczącej wydarzeń sprzed ponad pół wieku i związane są głównie z formami ich upamiętniania. Tematyce mniejszości, ale niemieckiej, poświęcony był również referat dr Barbary Kobzarskiej-Bar (Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu). Badaczka skupiła się na analizie kompetencji liderów mniejszości niemieckiej na Opolszczyźnie w zarządzaniu wielokulturową gminą. Na podstawie analizy literatury przedmiotu można założyć, że na wynik wyborów w dużych miastach ma wpływ wizerunek medialny kandydata, kreowany w mediach. W odniesieniu do wyborów burmistrzów i wójtów nie ma reprezentatywnych badań. Na podstawie wstępnej analizy B. Kobzarska-Bar stwierdziła, że na decyzje wyborcze w gminach istotny wpływ może mieć również pozytywny wizerunek kandydata znanego już z wykonywania obowiązków kierowniczych w organizacjach podlegających samorządowi. Kwestie mniejszości niemieckiej kontynuowała w swoim wystąpieniu dr Irena Kurasz (Uniwersytet Wrocławski), podejmując temat narodowych identyfikacji dolnośląskich Niemców. Analizując najważniejszy wskaźnik tożsamości narodowej, jakim jest znajomość języka ojczystego przedstawicieli mniejszości niemieckiej Dolnego Śląska, I. Kurasz wskazała na różnice pokoleniowe. Najlepiej język niemiecki zna najstarsze pokolenie (osób mających 66 lat i więcej). Drugie pokolenie (41–65 lat), które wychowywało się w okresie PRL w warunkach antyniemieckiej propagandy, najslabiej zna język niemiecki. Natomiast już trzecie i czwarte pokolenie obejmuje osoby znające język niemiecki lepiej niż ich rodzice. Jest to wynik, zdaniem badaczki, kontaktów wnuków z dziadkami, którzy próbują wykształcić w nich poczucie niemieckiej tożsamości narodowej, co stało się możliwe w nowych warunkach demokratycznej Polski z uregulowanymi prawami mniejszości narodowych.

Czwarta edycja konferencji skupiła zarówno uznanych badaczy pograniczy, jak i doktorantów, dopiero wkraczających w świat nauki. W dyskusji podsumowującej podkreślano dynamikę przemian na pograniczach, różnorodność podejmowanej tematyki przez badaczy oraz zalety prowadzenia badań porównawczych.

Wyniki konferencji zostaną opublikowane w 2017 roku w monografii zbiorowej *Polskie pogranicza w procesie przemian* pod redakcją prof. dr. hab. Zbigniewa Kurcza w Wydawnictwie Uniwersytetu Wrocławskiego.

Elżbieta Opiłowska,
Mariya Kamenskaya